BOGDAN HARHĂTĂ

INFORMAŢIE ENCICLOPEDICĂ ÎN DICŢIONARELE ROMÂNEŞTI MODERNE

1. Cercetarea pe care materialul de faţă îşi propune să o schiţeze porneşte de la unele observaţii cu caracter general.

Întâi de toate, istoria lexicografiei ca disciplină înregistrează o discrepanţă între cele două ramuri ale sale: practică şi teoretică. Dacă primele dicţionare[1] tipărite ale limbilor europene datează încă din secolul al XV-lea, odată cu *Introito e porta* în 1477[2] şi cu vocabularul alfabetic al lui Ambrogio Calepino din 1502[3], lucrările cu caracter monografic dedicate tehnicii întocmirii acestora se întâlnesc abia din a doua jumătate a secolului XX: prima mare monografie citată în literatura de specialitate fiind lucrarea din 1967 a lingvistului şi lexicografului Bernard Quemada[4]: *Les dictionnaires du français moderne* (Quemada 1967), urmată la distanţă de câţiva ani de manualul de lexicografie al lui Ladislav Zgusta, în editarea din 1971 a

[1] Înţelegem aici prin „dicţionar" doar aşa-numitele dicţionarele ale limbii, deosebite structural şi ca intenţie de lucrările lexicografice manifest enciclopedice, *i.e.* dicţionare enciclopedice şi enciclopedii; pentru distincţia general acceptată în lingvistica modernă; cf. Lara 1989.

[2] Acest prim dicţionar tipărit al culturii occidentale este un vademecum bilingv veneţian-german, în care titlurile sunt organizate pe arii tematice: transporturi şi drumuri, hoteluri, hanuri şi locuri de popas, monede, mâncăruri etc., cf. Carla Marello (1990, p. 1088; 1996, p. 133), urmat fiind la scurtă vreme, în tradiţia lexicografică franceză, de *Colloquia et Dictionariolum* al lui Noël de Berlaimont, în 1530 (cf. Marello 1990, p. 1088). Primul dicţionar monolingv tipărit în tradiţiile lexicografice ale limbilor moderne vine tot din Italia şi este, de asemenea, unul „metodic", în care cuvintele sunt ordonate după categoriile: *Dumnezeu*, *Cerul*, *Lumea*, *Elementele*, *Sufletul*, *Corpul*, *Omul*, *Calitatea*, *Cantitatea*, *Infernul*; acesta este *La fabrica del mondo* a lui Francesco Alunno, publicat în 1548 (cf. Marello 1990, p. 1089; 1996, p. 132); *notă*: „Enciclopedia Treccani" indică, după Arrigoni 1885 reluat de Migliorini 1929, drept ani de apariţie 1546–1548).

[3] Lucrarea lexicografică a lui Giacomo Calepio, cunoscut universal cu numele Ambrogio, zis Calepinul, intitulată *Dictionarium latinum*, a apărut în două versiuni, în 1502, respectiv în 1509. Versiunea din 1502 a fost publicată de tipograful Dionigi Bertocchi, însă aceasta a fost considerată inadecvată din cauza omisiunilor şi adăugirilor inoportune efectuate de tipograf. Versiunea din 1509, spre deosebire de prima, redactată doar în latină, cuprinde patru limbi: ebraică, greacă, latină şi italiană. Lucrul la dicţionar a continuat în anii următori, dar încheierea sa definitivă a avut loc abia în 1520, la 9 ani după moartea calepinului, survenită în 1511, prin publicarea de către editorul bergamasc Bernardino Benaglio a celei de-a douăzeci şi patra ediţii a acestuia. Lucrarea este adesea citată în prima ediţie, din 1502, pentru că deja aici este prezentă organizarea materialului lexical după criterii semasiologice, spre deosebire de majoritatea dicţionarelor din epocă, organizate după criterii onomasiologice.

[4] Lui Bernard Quemada i se datorează înfiinţarea prestigiosului *Institut National de la Langue française*, pe care l-a şi condus din 1977 până în 1992. A fost deopotrivă unul dintre promotorii, în calitate de director între 1977 şi 1994, al cunoscutului *Trésor de la langue française* şi iniţiatorul unor proiecte de anvergură ce au drept rezultat baza de ocurenţe *Frantext*. Figura sa se aseamănă, prin talentul organizatoric şi puterea de muncă, cu cea a lui Sextil Puşcariu, părintele Muzeului Limbii Române şi a celor două mari proiecte ale Academiei Române: *Dicţionarul limbii române*, respectiv *Atlasul lingvistic român*.

Caietele Sextil Puşcariu, II, 2015, Cluj-Napoca, p. 197–205

BDD-A22904 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:16 UTC)

Verei Cerny (Zgusta 1971). Această dezvoltare târzie explică de ce problema practică a distincţiei dintre dicţionare ale limbii, dicţionare enciclopedice şi enciclopedii gravitează în lucrările teoretice în jurul conceptului, modern, de informaţie lexicală.

Apoi, mai cu seamă în ultimele decenii, se constată o inversare a rolurilor între cele două ramuri: dacă la început teoria lexicografică avea un caracter mai degrabă descriptiv şi urma necesităţile imediate ale alcătuirii dicţionarelor, în zilele noastre „locomotiva", dacă ne este permisă o parafrază la una dintre analogiile metaforice ale lui Sextil Puşcariu[5], este reprezentată de teorie, căreia dicţionarele încearcă să i se alinieze. Din această perspectivă, în siajul diverselor şcoli de matrice (neo-)structuralistă, dezideratul manifest al lexicografiei teoretice este crearea unor modele în care dicţionarele să fie epurate de elementul enciclopedic; cf. Stati 1995, p. 163): „dicţionarele monolingve ar putea, într-un viitor fără îndoială îndepărtat, să înlocuiască definiţiile tradiţionale (cu oscilaţiile lor stângace între «semnificat al cuvântului» şi «lucru») cu liste de proprietăţi"[6].

2. Privind dicţionarele în calitatea lor primară de text care înregistrează şi vehiculează informaţie, se observă o primă distincţie a dispunerii segmentelor de text ce reflectă tipologii de informaţie de naturi diferite: pe verticală, în liste de cuvinte titlu, respectiv pe orizontală, în corpul articolului de dicţionar; informaţia enciclopedică consemnată în dicţionare poate fi urmărită în ambele direcţii.

La nivelul listei de cuvinte-titlu, am propus într-un material în curs de publicare în nr. 2 din 2015 al revistei „Dacoromania" un model care constă în aplicarea criteriului tipului de actualizare la diagrama lui Berruto. Actualizarea este un factor al competenţei lexicale (pentru concept, cf. Marconi 1999), care presupune că, în fiecare instanţă a producerii unui enunţ, vorbitorul operează o selecţie în masa lexicală pe care o stăpâneşte, după seturi de criterii date. Ţinând seama de faptul că se pot distinge două tipuri de actualizare: *lingvistică*, pentru cuvintele aflate în mod curent în bagajul lexical al unui vorbitor şi selectate spontan, şi *enciclopedică*, în cazul cuvintelor pentru a căror selecţie vorbitorul are nevoie să recurgă la cunoştinţe de natură extralingvistică (cuvinte al căror semnificat nu-l cunoaşte, cu care ia un prim contact, pentru cunoaşterea cărora are nevoie de explicaţii etc.), lexicul unei limbi poate fi reprezentat, în corelaţie cu indici de frecvenţă, sub forma unei mulţimi de

[5] Cf. Puşcariu 1940, p. 155: „Verbele autonome – cele fără goluri –- se compară cu o sfârlează […]. Verbele intranzitive şi cele la fel cu ele, având un singur gol înainte, […] se pot asemăna cu o bicicletă […]. Verbele tranzitive cu două goluri se aseamănă cu o roabă sau cu un cărucior mânat sau tras de cineva". Am ales aici această analogie pentru că, în opinia noastră, merită menţionat faptul că lingvistul clujean (*ibidem*, p. 149) introduce, pornind de la ideile gestaltistului Karl Ludwig Bühler, un concept surprinzător de asemănător cu cel de *valenţă* vehiculat deja în anii '30 ai secolului al XX-lea în teoria sintactică a lingvistului francez Lucien Valérius Tesnière, din care se va dezvolta ulterior gramatica dependenţelor; cf. Graffi 2001, p. 1842 şi Weber 2001, *passim*.

[6] Citat aici în trad. n., textul în limba italiană este: „i dizionari monolingui potrebbero, in un futuro senz'altro abbastanza lontano, sostituire le tradizionali definizioni (con le loro maldestre oscillazioni tra «significato di parola» e «cosa») con elenchi di proprietà [...] che non potranno più accettare i canoni sintattico-stilistici tradizionali".

BDD-A22904 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:16 UTC)

puncte suprapuse diagramei lui Berruto. Modelul propus conjecturează că aria centrală a diagramei, reprezentată de zona de întretăiere a axelor corespunzătoare tipologiilor de varietate (diastratică, diafazică, diatopică, diamezică, diacronică) ar corespunde acelei părţi ale vocabularului constituită din cuvintele cu actualizare de tip lingvistic, în vreme ce deplasarea de-a lungul vreuneia dintre axele de variabilitate ar corespunde cuvintelor cu actualizare de tip enciclopedic. *e.g.* cuvinte precum **sparteină** – alcaloid extras dintr-o plantă exotică, **franceină** – colorant cu stabilitate excepţională la lumină şi folosit pentru vopsirea mătăsurilor, dar şi **lepedeu** – cearceaf sau **meredeu** – unealtă de lemn pentru frământat caşul[7].

3. Dacă problema informaţiei enciclopedice cuprinse în cuvintele-titlu înregistrate în diferite dicţionare şi-a găsit o rezolvare prin acceptarea tacită a criteriilor de selecţie a materialului lexical proprii fiecărui dicţionar în parte, mai îndelung dezbătută în literatura de specialitate este însă problema informaţiei de natură enciclopedică cuprinsă *sub voce*, iar, în cadrul acestui segment de text, mai cu seamă în secţiunea „definiţie" a articolului de dicţionar[8].

3.1. Cu privire la informaţia de natură enciclopedică consemnată în mod necesar în dicţionare, cazul cel mai adesea discutat este cel al definiţiilor lexicale propriu-zise. Am urmat aici clasificarea tipurilor de definiţii propusă de semioticianul şi lexicograful Ioan Oprea (1986). Autorul ieşean distinge între definiţii *lexicale propriu-zise*, care se aplică „elementelor lexicale categorematice (adică acelora care pot îndeplini într-o propoziţie funcţia de subiect sau predicat)" (*ibidem*, p. 110), *semantic-relaţionale*, utilizate mai ales pentru adjective şi structurate în formulări de tipul *care + este cumva, face ceva* etc., *semantic-sintactice*, utilizate pentru aşa-numitele instrumente gramaticale, *semantic-pragmatice*, întrebuinţate mai ales pentru interjecţii şi pronume şi structurate în formulări de tipul *cuvânt care exprimă/înlocuieşte* etc. şi *semantic-ostensive*, folosite pentru adjectivele care denotă calităţi şi care „se realizează prin referirea la obiectele care poartă în mod necesar însuşirile respective" (*ibidem*, p. 111), *e.g.*: „**albastru** […] de culoarea cerului, mării etc.".

3.2. Dintre definiţiile lexicale propriu-zise, cele pentru substantive au fost mai amplu analizate, în bună parte şi datorită naturii semantice a cuvintelor care aparţin acestei clase morfologice; aici discuţiile au ca punct focal distincţia între definirea semnului în dicţionar prin identificarea caracteristicilor care îi conferă individualitate în ansamblul lexicului unei limbi privit ca sistem şi definirea semnului prin recurgere la descrierea desemnatului acestuia în realitatea extralingvistică. Cu alte cuvinte, disputa gravitează în jurul opoziţiei dintre definiţia de limbă şi descrierea unui aspect dat al realităţii. Pornind de la observaţia lui Umberto Eco, după care

[7] Cele patru exemple sunt prezente în dicţionare generale, precum DEX.

[8] Secţiunea „definiţie" a articolului de dicţionar nu este singura care poate cuprinde informaţie de natură enciclopedică: aceasta se poate regăsi, în unele dicţionare, în cadrul secţiunii etimologice, mai ales acolo unde explicarea faptelor de limbă este sprijinită de date de ordin cultural, istoric etc., însă practica lecturii arată că în dicţionarele româneşti moderne aportul de informaţie enciclopedică în cadrul acestei din urmă secţiuni este neînsemnat cantitativ.

BDD-A22904 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:16 UTC)

„competenţa lingvistică este fatalmente enciclopedică şi nu poate fi fixată într-un dicţionar, iar de aceea nu au existat niciodată şi nu există reguli stabile; nucleul tare sau «necesar» al acestei competenţe ţine de sociolingvistică şi de antropologia culturală, iar această constatare descrie vag limitele imposibil de stabilit ale enciclopediei" (Eco 1995, p. 68–70)[9] şi extrapolând-o la tehnica definirii cuvintelor în dicţionare, putem afirma că în segmentul de text identificabil drept definiţie lexicografică, informaţia enciclopedică se regăseşte în acea parte care, prezentă în mod necesar, descrie obiectul desemnat.

3.3. Cum anume se prezintă situaţia în dicţionarele româneşti moderne? Pentru exemplificare, am urmărit aici felul în care a fost definit cuvântul **CÂINE**, în ordine cronologică, în următoarele dicţionare: *Dicţionarul limbii române literare contemporane* (DLRLC) din 1955, *Dicţionarul limbii române moderne* (DM) din 1958, *Dicţionarul explicativ al limbii române* (DEX) din 1975[10], *Dicţionarul explicativ ilustrat al limbii române* (DEXI) din 2007 şi în a treia ediţie a *Noului dicţionar universal al limbii române* (NŞDU) din 2009.

DLRLC	animal mamifer carnivor, din aceeaşi familie cu lupul şi cu vulpea, domesticit şi folosit pentru pază, vânătoare etc.
DM	animal mamifer carnivor domesticit şi folosit pentru pază, vânătoare etc. (*Canis domesticus*)
DEX	animal mamifer carnivor, domesticit, folosit pentru pază, vânătoare etc. (*Canis familiaris*)
DEXI	mamifer carnivor, din familia canidelor, domesticit, folosit pentru pază, vânătoare etc. (*Canis familiaris*)
NŞDU	mamifer carnivor domesticit, folosit, de obicei, pentru pază şi pentru vânătoare (*Canis domesticus*)

Observaţii:

(**a**) în toate situaţiile, definiţia propusă nu descrie cuvântul în calitatea sa de semn, ci, selectiv, calităţi ale obiectului „câine" din realitatea extralingvistică: cu alte cuvinte, nici unul dintre dicţionarele citate nu descrie trăsături de limbă, ci înşiră date de natură enciclopedică;

(**b**) oscilaţia între nivele: limbă, planul conceptual şi realitate face ca descrierile propuse drept definiţii în dicţionarele citate să fie parţiale şi inexacte, cu alte cuvinte nu se conformează nici măcar cerinţei aristotelice ale genului proxim şi diferenţei specifice:

(**b.1**) toate dicţionarele citate precizează „carnivor", iar câinii nu sunt carnivori, ci omnivori sau „folosit pentru" care implică noţiunea de utilitate, în vreme ce, în

[9] Citat aici în trad. n., textul sintetizat în limba italiană în Marello 1996, p. 122 este: „la competenza linguistica è sempre fatalmente enciclopedica e non può essere fissata da un dizionario, per cui non esistono e non sono mai esistite regole stabili. Il nucleo duro o 'necessario' di questa competenza è materia sociolinguistica o di antropologia culturale, e questa assunzione fissa i limiti altrimenti incircoscrivibili dell'enciclopedia totale".

[10] Ediţiile ulterioare ale DEX reiau întocmai definiţia din prima ediţie, cea din 1975.

BDD-A22904 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:16 UTC)

zilele noastre cea mai mare parte a câinilor sunt simple animale de companie, iar tratatele de chinologie descriu clase utilitare aparte;

(**b.2**) descrierea „domesticit" este, de asemenea, inexactă, pentru că exclude specii care sunt la origine domestice, precum câinii dingo sau unele care au fost întotdeauna sălbatice, precum câinii pătaţi (o specie africană), deopotrivă cu bietele patrupede comunitare persecutate pe care le cunoaştem prea bine şi despre care nu se poate spune că sunt nici domesticiţi, nici sălbatici etc.

3.4. Acestea nu sunt însă critici la adresa redactorilor de dicţionar. Practica redactării arată că definirea speciilor animale sau botanice este deosebit de dificilă şi, cel puţin până în momentul de faţă, imposibil de rezolvat după canoanele propuse de unele şcoli de semantică lexicală. Modelele teoretice propuse, de altminteri, nu sunt, la rândul lor, infailibile: Dirk Geeraerts (2010, p. 135–137) constată, atunci când discută, spre exemplu, modelul de analiză al Annei Wierzbicka (cf. Geeraerts 2010, p. 135) din cadrul şcolii de semantică lexicală ce are drept obiect metalimbajul semantic natural, că descrierea conceptului *fruct* „nu este cu mult mai convingătoare"[11].

Astfel, următoarei listei de proprietăţi preluate din Wierzbicka (*ibidem*):

(a) are un înveliş mai tare decât partea internă;

(b) are unele părţi mici înăuntru, separate de alte părţi, care nu sunt bune de mâncat. Acestea, puse în pământ, pot creşte şi deveni lucruri de acelaşi fel;

(c) este bun de mâncat fără să fie gătit, fără să-i faci nimic, fără să fie însoţit de alte lucruri, iar oamenii îl pot mânca de plăcere;

(d) dacă-l mănânci crud, te simţi bine;

(e) înainte să devină bun de mâncat, poate fi acru;

(f) are mult suc;

(g) sucul lui e bun de băut;

(h) e bun de mâncat şi uscat[12],

lingvistul olandez îi aduce următoarele obiecţii care contrazic caracterul de universalitate pe care îl implică conceptul de definiţie: (a) nu descrie zmeura, care nu are o pieliţă ce poate fi numită astfel, că (b) despre banane cea mai mare parte a oamenilor nu ar spune că au seminţe (iar cea mai mare parte a hibrizilor de citrice nu au

[11] Parafrazat aici, în trad. n., textul exact în limba engleză este: „the situation is not much more convincing with regard to the second pillar of the Natural Semantic Metalanguage approach".

[12] Citat aici în trad. n., textul original în limba engleză este „(a) they have a skin harder than the parts inside, (b) they have some small parts inside, separate from the other parts, not good to eat. These parts put into the ground could grow into new things of the same kind growing out of the ground, (c) they are good to eat without being cooked, without having anything done to them, without any other things, and people can eat them for pleasure, (d) eating them uncooked makes one feel good, (e) before they are good to eat they can be sour, (f) they have a lot of juice, (g) their juice is good to drink, (h) they are also good to eat dried".

BDD-A22904 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:16 UTC)

seminţe defel), (c) şi (d) nu sunt condiţii care să se aplice şi lămâii, pe care puţină lume o agreează fără zahăr etc.[13].

3.5. Definiţia de dicţionar, aşa cum o cunoaştem, trebuie să fie un enunţ deopotrivă economic şi suficient de specific, prin urmare definirea prin liste de proprietăţi prevăzută de Sorin Stati, pe lângă faptul că este, după cum am văzut, inexactă, este şi puţin practică. Astfel, în condiţiile în care eliminarea informaţiei enciclopedice în definiţia de dicţionar este, cel puţin pentru moment, imposibilă, soluţia ar consta în restrângerea cantitativă a acesteia.

Redactorii de dicţionar sunt nevoiţi prin natura ocupaţiei să utilizeze artificii lexicografice, iar unele dintre acestea au dublul avantaj al diminuării cantităţii de informaţie enciclopedică şi al uniformizării redacţionale. Am văzut mai sus că definiţiile date cuvântului **CÂINE** în dicţionarele alese sunt, de fapt, încercări de descriere ale exemplarului tip al clasei de obiecte din realitatea extralingvistică. Răspunsul cel mai direct la obiecţiile de „enciclopedism" care li se pot aduce ar consta în simpla transformare a definiţiei dintr-una lexicală propriu-zisă într-una semantic-pragmatică: „nume dat speciei...". Această soluţie însă, oricât de elegantă ar fi, ridică o problemă şi mai dificil de rezolvat, care priveşte natura dicţionarului ca text ce, prin natura sa intrinsecă, anticipează nevoile explicative ale cititorului: ce tipologie de informaţie se aşteaptă acesta să-i fie furnizată în articolul de dicţionar? Dacă pentru specii exotice, dificil de definit altfel, dată fiind relaţia ambiguă între semn şi desemnat, *e.g.* **faeton** – nume generic al mai multor specii de păsări din familia Faetontidelor, o definiţie semantic-pragmatică generică ar fi accepta-

[13] Exemplificarea aleasă aici este o restrângere a analizei mult mai ample ale lui Dirk Geeraerts (2010, p. 127–137). Acesta identifică (Geeraerts 2010, p. 128) doi piloni ale teoriei metalimbajului semantic natural: (1) existenţa unui vocabular restrâns aferent unui număr limitat de concepte universale, primitive şi (2) o practică a definirii caracterizată de „parafraze reductive". Exemplificarea preluată aici este discutată în critica celui de-al doilea pilon, care priveşte modelul de definiţie, unde lingvistul olandez menţionează separat un set de proprietăţi al căror caracter non-general pare să fie acceptat tacit chiar de către Anna Wierzbicka (cf. Geeraerts 2010, p. 136): „(i) wanting to imagine such things, people would imagine them aş growing on trees, (j) they can be small enough for a person to be able to put easily more than one thing of this kind into the mouth and eat them all at the same time, or too big for a person to be expected to eat a whole one, bit by bit, at one time, but wanting to imagine such things, people would imagine them as too big for a person to put a whole one easily into the mouth and eat it, and not too big for a person to be expected to eat a whole one, bit by bit, at one time, holding it in one hand, (k) after they have become good to eat they are sweet, or slightly sweet, or sour but good to eat with something sweet, (l) wanting to imagine such things after they have become good to eat, people would imagine things which are slightly sweet, (m) things on which such things can grow can also grow in some places where people don't cause them to grow, but wanting to imagine such things, people would imagine them as growing on things growing out of the ground in places where people cause them to grow", precum şi un set ulterior de proprietăţi rămas după eliminarea primelor două (*ibidem*, p. 136–137): „(n) they grow as parts of certain things growing out of the ground, (o) they don't grow in the ground, (p) they become good to eat after they have grown long enough on the things growing out of the ground, (q) before they are good to eat they are green or greenish outside, (r) people cause things of this kind to grow in many places because they want to have those things for people to eat, (s) they are good to eat cooked with sugar, or cooked as part of some things which have sugar in them".

BDD-A22904 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:16 UTC)

bilă, este convingerea noastră că, în cazul cuvintelor din lexicul comun al limbii române, precum **câine, vulpe, lup, urs, vacă, oaie, uliu, porumbel** etc., o atare definiţie ar constitui un eşec al lexicografului: oricât de tentantă poate părea o încadrare teoretică strictă, dicţionarul este o lucrare care are un public-ţintă pe care nu îl poate neglija de dragul teoriei. Un compromis între cele două extreme: necesitatea teoretică a „rămânerii în planul limbii" şi nevoia cititorului de a cunoaşte semnificatul de limbă al unui cuvânt prin asocierea cu obiectul din realitatea extralingvistică ar putea fi realizat prin dividerea segmentului de text „definiţie" în două: (a) o primă parte de tip semantic-pragmatic, urmată de (b) o descriere clasică a obiectului desemnat care să corespundă cerinţei aristotelice a genului proxim şi a diferenţei specifice.

4. Sub rezerva faptului că o analiză cuprinzătoare a felului în care informaţia de tip enciclopedic este prezentă dicţionarele româneşti moderne ar presupune excerptarea unui volum cu mult mai însemnat de material (cuvinte-titlu de tipologii diferite, din clase morfologice diferite, în număr mai mare etc.), informaţiile de mai sus prilejuiesc unele observaţii cu caracter general.

Întâi de toate, discutarea în lucrările teoretice a problemei informaţiei enciclopedice din dicţionare pare să se concentreze în domeniul restrâns al semanticii lexicale, iar autori pierd, astfel, din vedere, relaţia complexă a dicţionarului cu publicul căruia i se adresează: în această dimensiune a sa, dicţionarul este *în mod necesar* parţial enciclopedic, *i.e.* trebuie să cuprindă informaţie enciclopedică obligată.

Practica consultării frecvente arată, apoi, că, în pofida absenţei unui model teoretic coerent, dicţionarele româneşti se aliniază la tendinţa observată în celelalte tradiţii lexicografice europene: anume restrângerea cantităţii de informaţie enciclopedică. La nivelul listelor de cuvinte-titlu, acest proces este bidirecţional. Pe de-o parte, lexicografii operează cu mecanismele de selecţie specifice fiecărui dicţionar în parte: *e.g.* în general nu sunt admise în dicţionare cuvinte din limbajele de specialitate sau din varietăţi regionale ale românei care nu au atestări în limba literară, exotisme, neologisme de ultimă oră neadaptate etc., de cealaltă parte, odată cu circulaţia mai intensă a informaţiei, un număr tot mai ridicat de termeni din limbajele sectoriale devin cuvinte ale limbii comune, cu alte cuvinte, caracterul lor enciclopedic se erodează. La nivelul informaţiei de *sub voce*, restrângerea cantităţii de informaţie enciclopedică poate fi observată în tendinţa de uniformizare tipologică a articolelor de dicţionar. Cu privire la segmentul de text „definiţie" adus în discuţie aici, norme de redactare tot mai elaborate au ca rezultat o „tipizare" a acestora: chiar şi în cazul lemei alese aici tocmai pentru ilustrarea contrariului, sunt prezente indicii în acest sens, *e.g.* formulări standardizate precum *din aceeaşi familie cu lupul şi cu vulpea* (DLRLC) sau *din familia canidelor* (DEXI). Atare tendinţă însă se prezintă neuniform răspândită în corpul dicţionarelor: *e.g.* DEX înregistrează sub **IEDERĂ** „specie de arbust...", sub **MĂCEŞ** „gen de arbust...", în vreme ce sub **IENUPĂR**, aflat pe aceeaşi coloană cu **IEDERĂ**, formularea simplă „arbust...", lăsând loc pentru un tratament mai coerent în dicţionarele ce urmează a fi alcătuite în viitor.

BDD-A22904 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:16 UTC)

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

„Atti Forlì" = Laura Pantaleoni, Salmon Kovarski (a cura di), *Sapere linguistico e sapere enciclopedico. Atti del Convegno internazionale Forlì 18–20 Aprile 1994*, Bologna, CLUEB, 1995.

„Enciclopedia italiana" = *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti*, vol. 2. *Agro-Ammi-*, Roma, Treccani, 1929.

„Enciclopedia Treccani" = http://www.treccani.it/enciclopedia/

Arrigoni 1885 = Luigi Arrigoni, *Francesco Alunno da Ferrara. Abbachista, calligrafo, filosofo, gramatico, matematico, oratore, poeta del secolo XV. Ricerche storiche* (*illustrate di*), Firenze, Tipografia dell'arte della stampa, 1885.

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1975.

DEXI = *Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române.* Coordonator ştiinţific: Eugenia Dima. Chişinău, Arc & Gunivas, 2007.

DLRLC = *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, vol. I–IV, [Bucureşti,] Editura Academiei R.P.R., 1955–1958.

DM = *Dicţionarul limbii române moderne*. Sub direcţia prof. univ. D. Macrea, [Bucureşti,] Editura Academiei R.P.R., 1958.

Eco 1995 = Umberto Eco, *Riflessioni sull'enciclopedia*, în „Atti Forlì", p. 57–70.

Geeraerts 2010 = Dirk Geeraerts, *Theories of Lexical Semantics*, Oxford, Oxford University Press, 2010.

Graffi 2001 = Giorgio Graffi, *The Emphasis on Syntax in the Early Phase of European Structuralism: Ries, Jespersen, Mathesius, Guillaume, Tesnière*, în HSK 18.2, p. 1838–1847.

HSK 05.1–3 = Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand, Ladislav Zgusta (Hrsg.), *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, Berlin–New York, Walter de Gruyter, 5.1:1989, 5.2:1990, 5.3:1991.

HSK 18.1–3 = Sylvain Auroux, E.F.K. Körner, Hans-Josef Niederehe, Kees Versteegh (Hrsg.), *Geschichte der Sprachwissenschaften*, Berlin–New York, Walter de Gruyter, 18.1:2000, 18.2:2001, 18.3:2006.

Lara 1989 = Luis Fernando Lara, *Dictionnaire de langue, encyclopédie et dictionnaire encyclopédique: le sens de leur distinction*, în HSK 5.1, p. 280–287.

Marconi 1999 = Diego Marconi, *La competenza lessicale*, Roma–Bari, Laterza 1999 (prima ediţie în limba engleză: *Lexical Competence*, Massachutess, MIT Press, 1997).

Marello 1990 = Carla Marello, *The Thesaurus*, în HSK 5.2, p. 1083–1094.

Marello 1996 = Carla Marello, *Le parole dell'italiano. Lessico e dizionari*, Bologna, Zanichelli, 1996.

Migliorini 1929 = Bruno Migliorini, s.v. *Francesco Alunno*, în „Enciclopedia italiana".

NŞDU = Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicţionar universal al limbii române*. Ediţia a 3-a, Bucureşti–Chişinău, Editura Litera Internaţional, 2006.

Oprea 1986 = Ioan Oprea, *Coordonate ale structurii definiţiei lexicografice*, în SCL XXXVII, 1986, nr. 2, p. 109–112.

Puşcariu 1940 = Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", 1940.

Quemada 1967 = Bernard Quemada, *Les dictionnaires du français moderne: 1539–1863. Étude sur leur histoire, leurs types et leurs méthodes*, Paris, Éditions Didier, 1967.

SCL = *Studii şi cercetări lingvistice*, Bucureşti, I, 1950..

Stati 1995 = Sorin Stati, *Le definizioni lessicografiche*, în „Atti Forlì", p. 159–164.

Weber 2001 = Heinz J. Weber, *Die Entwicklung der Dependenzgrammatik und verwandter Theorien in der 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts*, în HSK 18.2, p. 1848–1865.

Zgusta 1971 = Ladislav Zgusta, *Manual of Lexicography* (ed. by Vera Cerny), The Hague–Paris, Academia, The Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences–Mouton de Gruyter, 1971.

BDD-A22904 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:16 UTC)

ENCYCLOPAEDIC INFORMATION IN MODERN ROMANIAN DICTIONARIES (*Abstract*)

The paper aims to briefly observe how encyclopaedic information is treated in modern Romanian dictionaries. It starts by observing that modern-day lexicography discusses the distinction between dictionary and encyclopaedia focusing on the concept of information and that theoretical lexicographers aim to produce dictionary models free of non-linguistic information. The author then shows that elements of encyclopaedia are present in dictionaries in both entries and *sub voce*, in the definition for each entry. For the latter case, the example of how the equivalent of **dog** in Romanian is defined in a number of 5 dictionaries spanning over the last half a century is adduced, and a brief comparison to a representative model produced by the Natural Semantic Metalanguage approach is made. After observing that dictionaries have the quality of texts intended for a public, *i.e.* they include a sociolinguistic element, and therefore, must obligatorily contain encyclopaedic information, the author argues that the best compromise between theory and practical needs is being made, namely trying to contain the encyclopaedic information by means of standardizing the formulations in the dictionary articles, and that Romanian dictionaries, like other European counterparts, are midway to achieving such goal.

Cuvinte-cheie: *informaţie lexicală, dicţionar, enciclopedie, lexicografie română, semantică lexicală*.

Keywords: *lexical information, dictionary, encyclopaedia, Romanian lexicography, lexical semantics*.

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu”
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviţă, 21
bogdan_harhătă@inst-puscariu.ro

BDD-A22904 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:16 UTC)